

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

„JANKA EGYSZER NÁLAM FELEJTETTE AZ ESERNYŐJÉT”

„NAPPALI” ÉS „ÉJSZAKAI” SZERELMEK

Az 1903 és 1913 közötti időszakban Kosztolányi Dezsőnek a szerelmi élete sem volt eseménytelen. Ezen a téren is érvényesült az a kettősség, amit mindennapjaiban, valamint szellemi fejlődésében tapasztalhattunk: nappali tagozatos egyetemistaként szeminarista (kis)lányokba szeretett bele, kávéházba járó bohém újságíróként pedig az éjszaka asszonyaira (köztük színésznőkre és/vagy kurtizánokra) vadászott, nem egy ízben társaival közösen. Elsőként azonban a „konformabb” történeteket vennénk sorra, elsősorban a levelezés alapján rekonstruálva az egyes fordulatokat.

Nem sokkal az első szemeszter megkezdését követően Kosztolányi már „szerelmes” lett egyik egyetemi társába, a nála egy évvel idősebb Tichy Margitba. Unokatestvérének, Csáth Gézának – aki ekkor még Szabadkán végzős gimnazista – 1903. szeptember 25-én a következőkről számol be az ügyel kapcsolatban: „Van egy szőke, dióbarna szemű collegéném. Angolt tanul, s komolykodó (ezt a jelzőt jól gondold meg!) arccal jegyzi Heinrich¹ magyarázatát. Rózsaszín ruhában jár s igen hangosan beszél. Majdnem mindig nevet. [...] A nagy baj azonban az, hogy a szőke isten nem akar nagyon észrevenni. Hiába vetek rá hat méteres pillantásokat, hiába borotválkozom hetenként kétszer – hiába minden!”² Kosztolányi végül azt eszeli ki, hogy a Négyesy László vezette stílusgyakorlatok – a szemináriumra Tichy is járt – soron következő ülésén szerepelni fog, és az előadott verssel hívja föl magára a figyelmet. Akárcsak a szabadkai színésznős kalandok alkalmával – értve ezalatt a színházbeli tapstüntetést és más „diákcsínyeket” –, Kosztolányi ezúttal is igyekezett olyan helyzetet teremteni, hogy a kiszemelt lánnyal megismerkedhessen. Még névtelen levelet is küldött – legalábbis Csáthot erről is tudósította –, melyben (nyilván egyes szám harmadik személyben) fölhívta a bölcsészlány figyelmét saját fölolvására. A levél végén olvashatók alapján azonban arra is fény derül, hogy e rövid idő leforgása alatt – szeptember első három hete – nemcsak Tichyre figyelt föl, hanem másokra is: „Szóval, komám, bolondulok. Ez már a harmadik! Nem szégyellem és nem bánom. Sietni kell elvégre, nemsokára elhizom, sőt mi több okleveles tanár leszek.”³ Tichy tehát „csak a harmadik” volt egyetemista szerelmei sorában. Ezt támasztja alá egy későbbi – 1904. decemberi végi – levél is, melyben barátjának, Juhász Gyulának már múlt időben beszél a három (!) lányról: „Köszöntöm volt ideáljaimat; én minden nap láttam őket a szerlem rózsás kódében. Együtt és külön Norát, Schmidt Erzsikét s az Elefántot.”⁴

Mindenesetre 1903 kora őszén Tichyt dicséri öccsének írt levelében, és külső megjelenésének ecsetelésén túl már jellembeli társát (tükörképét) is fölfedezni véli a bölcsészlányban: „benne találtam meg a nyugtalanság nyugtatóját, mely mindent elcsillapít: sötét gondolatokat, hazafájó vágyat és bohème-kört. [...] Különös és szereti a rejtelmességet, mint én; [...] Olyan közönyös a világ iránt, mint én; mindenre egy szatirikus mosoly a felelet; s olyan titkolódzó is, mint az én lelkem: az alabástrom hidegségével védi meg magát a sártól.”⁵ Kosztolányi leírásából – valamint a fentebb idézett, Juhásznak írt sorokból – az is kiderül, hogy Tichy Margit – Ibsen hősnője után – Nórának hívatja magát, és a fiatalember Nóra-dalokat költ róla, melyek létéről e levélbeli említésen túl nincs tudomásunk.

Az ifj. Kosztolányi Árpádnak szóló levélben arra vonatkozó utalást is találunk, miszerint Tichy „gúnyos szellemessége” akkor vált át „gyengeségbe”, amikor Kosztolányi Dezső költeményeit olvashatja. Ám a kamaszos nagyotmondás lelepleződik egy újabb – ismét Csáthnak szóló – levélben: nemhogy nem olvasta Tichy Kosztolányi verseit, de még csak a felolvasását sem hallgatta meg, tehát a Négyesy-szemináriumon való szerepléssel kapcsolatos nagy tervezetés nem járt sikerrel – legalábbis szerelmi téren biztosan nem.⁶ Egy október közepi levél alapján azonban fölmerülhet a kérdés, hogy Kosztolányinak később nem sikerült-e megostromolnia a lányt. Szintén Csáth Gézának írván ugyanis intimitásokról számol be, föltehetően egy Tichy Margittal kapcsolatos élményre célozva: „azt hittem, hogy más kézbe jutott a túlon túl intim írka. A rózsaszín ruháról nyílt kártyán nem írhatok; ellenben zárt borítékban egy héten belül oly körülményességgel foglak mindenről értesíteni, a minőre csak egy filozopter képes, ki egy filozoptrixről ír.”⁷ Ám az első egyetemi tanévet követő nyári időszakban, hazamenvén Szabadkára, már csak keserű emlékeket tud fölleveníteni: „Van más is, de az már nem jut nekem soha osztályrészüll. Nem írom le s hogy micsoda, úgy is tudja. Sokáig voltam távol s most talállok itthon ismerős arcokat, melyek megfakultak; a kedvesek helyén másokat, s az arcokon, melyek a lelkembe néztek és szemekkel beszéltek hozzám egy hideg, vékony jégvártyát, melyet nem tudok áttörni. Egy arc, fehér, hideg arc jégvártyáját bámulom mióta itthon vagyok s be kell látnom, hogy tél van örökre.”⁸

Nincs információnk arra vonatkozóan, hogy Kosztolányi később is kapcsolatba került volna Tichy Margittal. Utóbbiról tudjuk, hogy végül Grábics Lajoshoz ment feleségül. 1908-ban a budapesti IV. kerületi felsőbb leányiskolának lett tanára, majd ledoktorált, és 1911-ben az *Élet* Irodalmi és Nyomda Részvénytársaságnál megjelent értekezése is, *A francia forradalom hatása szellemi életünkre. Kazinczy Ferenc levelezése alapján* cím alatt, a *Művelődéstörténeti Értekezések* című sorozat 59-es sorszámával ellátott darabjaként. A *Századok* 1912-es évfolyamában Perepatis István – aki Kosztolányiék egyetemi éveitől közvetlen kapott bölcsészdoktori oklevelet (1902)⁹ – a következőképpen értékelte a munkát: „Tichy Margit Kazinczy Ferencnek Váczy Jánostól közzétett levelezésének 12 első kötetét kutatta át, hogy ennek alapján a kor politikai vonásokkal is erősen átszőtt műveltségi viszonyait megrajzolja. Az így nyert kép természetesen hiányos, inkább kaleidoskop-szerű s tulajdonképpen azt mutatja, hogy a felvilágosodás irodalma Kazinczy lelkében hogyan tükröződik. Érdeme a munkának, hogy e levelezésekből kivonta a

történetírást első sorban értékelő adatokat, de sarkalatos hiba, hogy a szerző a német szövegű leveleket több helyütt nem értette meg.”¹⁰

1903 novemberében egy „negyedik” lányról is hírt ad Kosztolányi. Öccsének, ifj. Kosztolányi Árpádnak és unokatestvérének, Csáth Gézának szóló levelében számol be Politzer Erzsike iránt érzett érzelmeiről, aki azonban – legalábbis e híradás alapján – közömbös maradt iránta. Kosztolányitól megtudjuk, hogy „irodalmi” vonatkozása is van e rövidebb fellángolásnak: „Politzer Erzsike, zsidó vallású szőke lány, aki mostan az ideálom. Végzetes, komor árny nyújtózkodik lelkemre e névtől. Ennek a lánynak a néniéért Politzer Margithért halt meg Makai Emil, anélkül hogy gyerekes és költői félelmében meg is szólította volna. Ki is adott egy verskötetet *Margit* címmel, a miért a hűséges lány kikísérte őt a temetőbe, sőt egy kétségtelenül drága koszorút is küldött neki nehéz illatú thearózsákból. Ez a thearózsaszag lebeg a leány körül.”¹¹ A levelezést közreadó kritikai kiadás jegyzetéből tudjuk, hogy Politzer Erzsike nem volt egyetemista, így kérdéses, hogy hol találkozhatott vele Kosztolányi. Föltehetően egyetemi körökben, vagy ahhoz közelálló társaságban, mert a levél kontextusa erre enged következtetni. Ezt igazolja az is, hogy az egyetemi kiadványokban rendszeresen szerepelt Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedésének hirdetése, Politzer Erzsikét pedig minden bizonnyal családi kötelékek fűzték e vállalkozáshoz. Így tehát nem meglepő, ha egyetemi fórumokon is megfordult.¹² E helyütt érdemes visszautalnunk a szabadkai gimnáziumi évekre is. Ekkor ugyanis az *Előre* című diáklapban – melynek Kosztolányi „főmunkatársa” volt – megjelent egy Makai Emilről szóló nekrológ, Szinéri Dezső tollából. A rövidebb írás a levélben említett szerelmi legendáról is szól, miszerint Makai viszonzatlanul imádott egy Ámon Margit nevű nőt. „A koporsóra csak egyetlen koszorút helyeztek, melynek szallagjára csak ennyi volt írva: Margit. A hervadt rozsból álló koszoru a nagyszámu jelenvoltak eszébe juttatta az elhunyt boldogtalan szerelmét s nem egyszer volt hallható a tömegben elfojtott zokogás” – olvasható a szövegben.¹³ A történet hitelességét nem tudjuk igazolni, annyi azonban bizonyos, hogy Makainak 1896-ban jelent meg *Margit* című kötete, és tragikusan fiatalon halt meg, szívbelhártya-gyulladásban.

Az életrajzi epizódot lezárandó, meg kell még jegyeznünk, hogy a bölcsészlányok többeknek is tetszettek, így például Juhász Gyula szintén szerelmes volt egy ideig – Elefánt Olgán kívül – Tichy Margitba, valamint Oláh Gábor sem csak Schmidt Erzsébetet kedvelte, hanem a többieket is. Bizonyíték erre egyik levele, melyben a következőket írja Juhásznak: „Az ifjú Magyarországot: Endrődöt, Kosztolányit, Babcot [sic!], Márkust, Mohácsit üdvözlöm! [...] Hát Schmidt E.? Hát Tichy M.? Nyílnak-e még a völgyben – szeptember végén – a kerti virágok?”¹⁴ A fiatal lányok népszerűségéhez föltehetően hozzájárult az is, hogy akkoriban mindössze néhány női hallgató járt csak a felsőoktatási intézménybe.

Kosztolányi azonban már szabadkai kamaszéveiben tisztában volt vele: (testi) szerelmet nemcsak az egyetem falai között lehet keresni (sőt, elsősorban nem ott), hanem az „utcán” is. Budapest ekkoriban Európa-szerte híres volt bordélyairól, és a polgári életmódnak ugyancsak része volt, hogy „úriemberek” utcalányokkal ismerkedjenek: „a prostitúció egyes formái gyakorlatilag beépültek a polgári szokásrendbe, s a prostituáltakkal való találkozás tulajdonképpen a polgári élet kimon-

dott vagy ki nem mondott, de megtört eseménye volt.”¹⁵ Voltak, akik bordélyházakban „szolgáltak”, mások azonban az utcán szólították le a potenciális kuncsaftokat (vagy épp a kuncsaftok őket), és mentek együtt „szobára”, azaz garniszállóba. A bordélyok közül híres volt a Conti utca 6. szám alatti, melynek az adott külön pikantériát, hogy épp mellette – a 4. szám alatt – székelt a *Népszava* szerkesztősége. Kosztolányi 1933–34-re datált naplófőljegyzéseiben – melyekről (a kézirat alapján is) tudható, hogy különböző időpontokban íródtak¹⁶ – találunk is olyan leírást, mely a Conti utcai nyilvánosházhoz fűződik: „*Utcai nő*. A Conti utcai bordélyházban szombat este egy munkás megsértette valamelyik nőt. K-nak nevezte, erre a többiek, mintegy varázsütesre lekapták lábukról a lakkcipőt, és a sarkával egyszerre hűszan, harmincan – nekitámadtak. Kékre-zöldre verték az arcát, egyik szemét ki is ütötték. Ezt a jelenetet – dühös, beteg amazonok egy férfi ellen – tulajdon szememmel láttam. Rendőrt hívtak, aki a munkást a nőekkel együtt bekísérte.”¹⁷ Valószínűleg szombat este nem a *Népszava* szerkesztőségébe igyekezett Kosztolányi, tehát jogos lehet az a föltételezésünk, miszerint maga is látogatta a Conti utcai „műintézményt”. Másik említésre méltó bordély volt még a Maison Frida, a Magyar utca 34. szám alatt, mely már a gazdagabb rétegeket kívánta kiszolgálni. 1906. március 3-i levelében egy kevésbé ismert bordélybeli látogatásra is utal Kosztolányi. A leírásból arra is fény derül, hogy nem egy ízben elbeszélgetett az örömlányokkal, érdeklődve sorsuk felől, valamint az általuk használt kifejezésekre is fölfigyelt: „A multkor elmentem az Aranyosi féle bordélyházba s ott egy leányra akadtam ki végtelenül megtetszett nekem. [...] A szalonajtóban állott s félénken visszahúzódott, mikor beléptem. A többiek köröttem zsidongtak, ő nyugodtan nézett a szemembe. A kezébe tettem a kezemet s elmentem vele – ő ne ne vess, kutya! – szobára. Barátom, életemben ilyen szomorú multságban nem volt részem. Vacogtam a kéjvágytól, ki voltam koplaltatva, mint egy kutya. Lefeküdünk. És én elkezdtem vele társalogni. Ha a szobában egy gyorsíró lett volna elrejtve s leírta volna a gyors, szellemtől sziporkázó párbeszédet nyugodtan mondhatom, hogy bármelyik színműirő beilleszthette volna vigjátéka 3ik felvonásába. [...] A kedvese meghalt. Kaszirosnő volt. Azt mondta – ilyen kifejezéseket használt – most is *a körmeivel ásná fel a holttestét*.”¹⁸ Talán véletlen egybeesés, hogy két évvel később egy Lányi Heddának írt szerelmes levelében ugyanezt a kifejezést használja: „Hogyan lehet, hogy azt az egyetlen lányt, akihez akár a körmeimmel ástam volna az utat, megtaláltam egyszerre, váratlanul?”¹⁹

A nyilvánosházak 1926-ig működhettek legálisan, 1927-ben ugyanis törvényileg fölszámolták az államilag ellenőrzött bordélyrendszert. Az egykori „vevőkört” az alábbi módon jellemzi Tábori Kornél és Székely Vladimir *Az erkölcstelen Budapest* című munkájában: „Megjegyzendő, hogy Budapesten nincs is nagyon sok ilyen ember. Hanem egy csoport, mulató fiatalemberek, éjjeli foglalkozásu intelligencia és néhány megrögzötten fiatal agglegény, akik úgy járnak Budapestnek ebbe a fényes zugába, mint egy klubba. Mind ismerik egymást, a legtöbb személyesen, de a többi is látásból.”²⁰ Az örömlányok fő „vadászterülete” egyébként az Andrassy úton és a Nagykörúton, valamint a Terézvárosban a Király utca, Mozsár utca, Ó utca és Nagymező utca környékén, illetve Erzsébetvárosban, a Dohány utcában, az Akácfa utcában, a Dob és a Hársfa utcában volt. „[Kosztolányinak] Né-

hány nő is útjába kerül. Néhány asszony, sok utcai lány. A »Feketeasszony«, a »Sárgabajú nő« s a többi körüti és körütkörnyéki olcsó démon. Szerette ezeket az »árvalányokat«. Érdekesnek és furcsának látta őket. Ismerője, tudója életüknek. [...] Azt tervezte, ír róluk egy nagy-nagy könyvet” – foglalja össze Kosztolányi Dezsőné, viszonylag szűkszavúan mutatva be férje szerelmi életének ezt a vetületét.²¹

A kurtizánokkal való találkozások egy része – különösen a kezdeti időszakban – nem volt magányos kaland: Kosztolányi sokszor barátaival együtt rőtta éjszakánként a pesti utcákat. Téglás Bélával, a különc cimborával való egyik közös portyázásukról például az alábbi anekdotát jegyezte föl: „Utcai nők között járunk. Az egyik kérdezi tőle, pap-e:

– A pápa áldását hozom, leányom – szól neki és finoman megsimogatja az arcát. Egy kövér ká azt mondja, hogy bolond. Erre ő a nő hatalmas emlőjére mutatva így szól:

– Mért haragszik reám Emlőssyné?”²² Kosztolányi azonban nemcsak anekdotákat jegyzett le a prostituáltakkal való kalandjairól, hanem le is rajzolgatta őket, illetve fentebb már hivatkozott naplóföljegyzéseiben ugyancsak kitüntetett szerepet szánt nekik. Ismét Kosztolányi Dezsőné idézzük, aki bemutatja, hogyan néztek ki az egyetemista fiatalember füzetek ekkoriban: „Keményfedelű iskolai füzetekbe írja verseit, fordításait. [...] Belül az egyik oldalon tussal, néhány női alak, ügyesen, jellegzetesen. »Éji Leányok«, ezt írta föl.”²³ Későbbi naplóiban – legalábbis amennyi megmaradt belőlük – pedig egészen részletes leírásokat ad az egyes kurtizánokról, nem mellőzve a nemi aktusokkal kapcsolatos argó kifejezéseket sem. „Fekete Mancsi szögletes arcú, kék szemű, román buja utcai nő. A vendéget fűteni igyekszik a legdisznóbb beszédekkel. »Volt a Zrínyi utcában egy kurva, hívott, hogy legyen kurva, hát kurva lettem.« »Mi hozott ide, a pénz?» »Nem, a fasz – felel. – Nagyszerű pálya. Román származású és anya vagyok. Azóta magyar állampolgár vagyok – mondja –, és mint magyar akarok meghalni.« Még hazafias. (A fene egye meg.) [...] A rendőrlotyók csak rendőrrel tudnak szeretkezni. Mindenütt a rendőröket figyeli. Csak házas embereket kedvel. [...] Falusi kurvák, piros-fehérben, sárga konttyal. A vendéggel nem szíves. Úgy látszik, mintha mindig kedve ellenére menne el a vendégekkel. Vidékiesen. A régi, nyájas pesti kurvák, akik oly jókedvűen, frissen szolgálták ki a vendégeket, égett kezük alatt a munka. Nagy türelemmel. Sok türelem, kevés haszon!” – olvasható néhány életkép az 1933–34-re keltezett naplóföljegyzésekben.²⁴

Az igazi naplóíró, és a fiatalember nemi életének krónikása azonban nem Kosztolányi Dezső volt, hanem unokatestvére, Csáth Géza. Az ő 1900-as évek eleji följegyzéseiből szintén több közös kalandra fény derül. Az 1905. december végi bejegyzés arról is tájékoztat, hogy nem egy ízben együtt mentek „szobára” is: „kószálni mentünk Árpival. Dide hazament aludni Csányi patikus barátunk üres lakásába. Én és Árpi pedig [...] Utcalányokkal filozofáltunk; azok nem sokáig törődtek velünk: látták hogy itt nem igen lesz üzlet és megfordultak. Szerencsétlenségünkre Piroskával [...] találkoztunk, akinek sikerült Árpit fölizgatni. – Fölmentünk. [...] Hidegen végignézttem a *coitust* (cum condome) és azután letéve 1 koronát nem voltam hajlandó ugyanezt cselekedni”.²⁵ Ez alkalommal ugyan csak Csáth és ifj. Kosztolányi Árpád volt jelen, de máskor Kosztolányi Dezső és Munk

Artúr is csatlakozott a portyához. Egy 1906. április 28-i bejegyzés már az idősebb Kosztolányi-fiú jelenlétét is taglalja: „Ma három hete nem voltam az édes kis állatoknál. Ma azzal fogadtak, mit szoltok a szalonunkhoz. Pirka »szervusz Flóri« kiáltással Árpához rohant. Didét Natika (vagy Lia) foglalta le, én Irént üdvözöltem, de [...] Arankával vonultam el a titkok szőnyegajtaja megé.”²⁶ 1907. március 13-ára keltezve pedig a következőt olvassuk: „Este a Szabadság téren megszolitok (Didével) egy lányt (Szöllősy Margit), aki később nem tetszik.”²⁷ Közismert, hogy Csáth későbbi naplóiban még több utalás található a nemi életre vonatkozóan, nem egy ízben a pornográfia és a vulgáritás határát is átlépve.²⁸ Az ő extrémításán túl azonban megállapíthatjuk, hogy Kosztolányi szorosabb baráti (és rokon) körében – illetve a korszak bohémabb fiatal férfiai számára – szinte természetes volt az éjszakai élet, az utcán való kóborlásokkal és az örömlányok „fölszedésével” egyetemben. Sőt, mint arra már fentebb is utaltunk, a lányokkal komolyabban is ismerkedtek. „Kosztolányi Árpáddal, Munk Artúrral és Didével, azaz Kosztolányi Dezsővel együtt jártak az éjjeli pillangókhoz, jó pajtások lettek, néha még kirándulni is elviszik őket, s jól mulatnak, hogy megpróbálnak úrilánycént viselkedni” – foglalja össze a Csáth Géza 1906 és 1911 közötti naplóit közreadó Beszédes Valéria.²⁹

A rosszlányokkal való randevúztatás azonban nem volt veszélytelen: „az 1880-as évek körül már a főváros minden harmadik-negyedik lakója valamilyen (Venus, a szerelem istennője nevéből származó) venerikus, azaz nemi betegségben szenvedett, s a fertőzöttek száma egyre csak nőtt. A 19. század utolsó éveinek állandósuló európai és balkáni csatározásai, majd a 20. század politikai viharai és leginkább persze az első világháború borzalmai idején emelkedett a lakosság halálozási aránya, a még évtizedekig gyógyíthatatlannak bizonyuló szifilisz miatt mind többben végezték életüket a kórházak vagy az elmeegógyintézetek falai között.”³⁰ A klasszikus nemi úton terjedő betegségek közül a szifilisz (syphilis, lues) kívül a kankó (tripper, gonorrhoea) és a lágyfekély (ulcus molle) volt még elterjedt a korban.³¹ Köztudott, hogy több művész is megkapta a szifiliszt, köztük például a vetélytárs Ady Endre is. Kosztolányi betegségektől való félelme a nemi betegségekre is kiterjedt. Első szabadkai kalandját követően is azonnal szaladt az orvoshoz,³² és pesti bohém éveiben sem feledkezett meg a szublimátos oldattal való fertőtlenítésről. Nem tudjuk, hogy ez mennyire volt bevett eljárás a korban – az első világháborús katonáknak már mindenestre orvosi előírás volt³³ –, de hogy a Kosztolányi-Brenner-família fiainál szokásban volt, arra Brenner (Jász) Dezső is utal naplójában: „Este coitus Emmával, egy gyönyörű nővel. [...] Bár az »övszer-szerkezet« kiszakadt, de nyugodt vagyok a mosdások után.”³⁴ Arra, hogy Kosztolányi is „mosakodott”, Csáth Gézának írt egyik leveléből derül fény, amikor apja látogatásáról számol be: „Az öreg [id. Kosztolányi Árpád], amint tudod, fenn volt, és nálam szállt meg. Irtózatos furcsa helyzetek keletkeztek. [...] mind a két este meglepett, mikor szublimátban mosakodtam. Reggel meggyóntatott, és kijelentette, hogy ez és a »platói szerelem« (értsd: *Rózsaszüret*) nem mívelhető együtt.”³⁵ Kosztolányi utalása föltehetően a Lánya Heddával való (plátói) szerelmi kapcsolatára vonatkozik,³⁶ akivel 1907 nyarán ismerkedett össze, de csak az év karácsonyától kezdett neki udvarolni. Az intenzív levelezés és az időnkénti találkozások – míg Kosztolányi a fővárosban, addig Hedda Szabadkán tartózkodott – mellett tehát

prostituáltakhoz, illetve könnyebben kapható kokottokhoz vagy más orfeumi-kávéházi nőkhöz (az ún. egészségügyi lap tulajdonosaihoz)³⁷ is járt. Utóbbiak „vadmacskasága” és a szűz(ies) lány közti kontrasztot idézheti a levélben említett *Rózsaszüret* című vers – mely az 1912-es *Mágia* kötetben szerepelt, de már 1908 nyarán megjelent *A Hétközben* – néhány sora is,³⁸ valamint az sem lehet véletlen, hogy Kosztolányi félti unokaöccsét a „gaz nőktől”: „Tanuld meg, hogy ezekkel játszani nem lehet. [...] Ha láttál volna engemet két hét előtt, mikor ok nélkül elérzékenyültem, mint a paralitikusok, és sírtam sokszor egész délutánokon, megesett volna rajtam a szíved. Mindez pedig csak egy hisztérikáért volt. [...] A nőt nem szabad lelki üggyé tenni. Soha, semmi áron. A férfi akkor legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán, s gondtalanul fütyörészve les egy ingyen koituszt. Milyen fönséges szabadságot érez ekkor.”³⁹ Visszatérve a nemi betegségek kérdésköréhez, el kell még mondanunk, hogy a bordélyokban, hivatalosan, egészségügyi felügyelet alatt dolgoztak a kéjnlők.⁴⁰ Veszélyt tehát (elvileg) csak azok jelenthettek, akik nem tartoztak ilyen intézményhez, illetve nem voltak „bárcások”.⁴¹ Arra, hogy Kosztolányi még a házasság éveiben sem hagyott föl a nyilvánosházak látogatásának szokásával, nemcsak naplójából és leveleiből, hanem a feleség visszaemlékezéseiből is következtethetünk: „Sokszor jött haza még élete utolsó éveiben is egy-egy kedves, furcsa mondásukat, mozdulatukat idézve.”⁴² Özvegyként, élőszóban arról is beszélt, hogy közte és Kosztolányi között időről időre afféle „alkudozás” indult meg, miszerint a férfi hadd mehessen el a „rosszlányokhoz”. A játékos incselkedés eredménye az lett, hogy Kosztolányi meglátogatta a prostituáltakat, majd hazatértét követően beszámolt feleségének az élményeiről. Mindezt természetesen sem cáfolni, sem alátámasztani nem tudjuk, azonban életrajzunkhoz mindenképpen adalékot szolgáltat az özvegy egykori szóbeli közlése.⁴³

Az utcalányokkal párhuzamosan azonban „nevesebb művésznők” kegyeire is pályázott Kosztolányi. A konkrét eset, amiről több forrással is rendelkezünk, Keleti Juliskával való viszonya, de nem zárhatjuk ki, hogy ne hódolt volna más színésznőknek is indulása éveiben. Keleti Juliska (1885–1972) egyidős volt Kosztolányival, és kupléénekesnőként, valamint operettszínésznőként egyaránt ismerhette a korabeli közönség. 1901-ben lépett először színpadra Krémer Sándor társulatában, majd a Magyar Színházhoz került. Egyik – 1903 őszi – föléptéről a következőképpen tudósított Kiss József lapja, *A Hét*: „A »Kis kofa« jegyében fog izgulni a jövő hetekben a mulató Budapest, mihelyt este félnyolcz óra lesz. A Phryne történetét zenésítette meg Sztojanovits Jenő, az a művészi kéz, amelynek az évek során tömör irigye akadt, mert mindent, amihez hozzányult, zseniálisan fogott meg. [...] Egy kissé tapogatózó beauté, Keleti Juliska játsza Phryné; – bájos, mert, hála istennek, még nem kész, nem kerek és még nem rendelkezik a széles és mi reánk oly nyomasztóan ható komédiás-skálával.”⁴⁴ Szerepelt a Vígszínházban is – Kálmán Imre első operettsikerében, a *Tatárjárásban* ő volt Riza grófnő –, de ugyancsak híres volt kabarészínházasként, ahol főleg kuplékat énekelt. 1907 őszétől az Andrassy út 69-ben működő Modern Színház Cabaret-ban Weiner István, Leopold Ernő, valamint Zerkovitz Béla szerzeményeit adta elő. Azt követően is műsorban maradt, miután Nagy Endre – 1908 augusztusától – átvette a vállalkozást, és Modern Színház néven működtette azt tovább.⁴⁵ 1909 és 1910 folyamán a Teréz

körút 28. szám alatti Bonbonnière-ben is rendszeresen szerepelt – immár Nagy távozását követően –, ahol szintén az említett zeneszerzők dalait énekelte, kiegészülve a vállalkozás karmesterének, Hetényi-Heideberg Albertnek a szerzeményeivel.⁴⁶

Ha már szót ejtettünk Nagy Endre vállalkozásairól, érdemes röviden kitérni arra, hogy kabaréinak nem titkolt szándéka volt a *Nyugat* íróinak nagyobbik része által képviselt polgári radikalizmus programját népszerűsíteni, valamint irodalmat „csempészni” a pesti varieték és orfeumok világába. Nem véletlen, hogy éppen Ady Endre írt róla méltatást, kinek Reinitz Béla által megzenésített és Papp Jancsi jóvoltából elénekelt verseit ugyancsak rendszeresen műsorra tűzték: „Szinte jóleső, hogy van egy hely még, ahol a komiszságokat valóban komiszságoknak merik látni és bélyegezni, egy kis szinpadí fórum, mely fölér egy ál-parlamenttel. Néha majdnem azt hisszük, Nagy Endre maga is perverze a bátorságnak, de a bátorságot kezdjük már megszeretni még a legperverzebb Tisza Istvánnál is.”⁴⁷ Nagy Endre *A kabaré regénye* címmel elhíresült életrajzi könyvéből az is kiderül, ki mindenki látogatta a létesítményt: „Az első sorban gróf Bánffy Miklós ült unokatestvérével, gróf Károlyi Mihállyal; a »Huszadik Század« radikális társaságát Vámbéry Ruzstem és Jászi Oszkár képviselte. A szocialista vezetők között ott ültek: Garami Ernő, Weltner Jakab, Bokányi, Garbai, Buchinger. A dzsentrikaszinó egész asztalsort foglalt el. Az egyik páholyban Lánczy Leó ült családjával, a másikban Guttman bárónő, [...]. Az írók közül ott volt Herczeg Ferenc és Ignótus. Bródy Sándor panyókára vetett kabátjával, kalappal a fején az ajtóból kukkantott be néha”.⁴⁸ Az akkori közönség soraiban Kosztolányi Dezső is helyet foglalt, nem egy alkalommal. Tette ezt nem utolsó sorban azért, mert az ő verseit ugyancsak előadták: 1913 márciusában – az Andrassy úti Modern Színpadon – például az *Üllői úti fákat* Lányi Viktor megzenésítésében Medgyaszay Vilma tolmácsolta.⁴⁹ 1931 májusában pedig így idézte föl a kezdeti éveket, illetve azt az előadói stílust és koncepciót, amelyet Nagy mind a Teréz körúton, mind a Modern Színpadon meghonosított: „Emlékszem a Bonbonnière csöpp cukorkadobozára, melybe bele tudta gyömöszölni egész századát, erre a kabaréra, mely úgy hozzá tartozik újabb irodalmunk történetéhez, mint a franciáéhoz a Chat noir. [...] Emlékezem mondataira, melyeket akkoriban, amikor írni is úgy írtak, mintha fecsegték volna, oly gondosan és művészien épített föl, mintha nem is papírra, hanem kőtáblára kellene róni s mégis a semmibe dobta pazarul, a nézőtér dohányfüstös levegőjébe.”⁵⁰ Nagy Endre társulatában lépett föl egyébként – konferansezői szerepkörben – Mahr Nándor, Keleti Juliska férje is. Mahr gazdag földbirtokos volt, aki színészi ambíciókkal bírt, és bohém életvitele miatt elherdálta vagyonát. 1907 késő tavaszán, kora nyarán – amikor Keleti és Kosztolányi szorosabb kapcsolatba kerülhettek – már ugyan külön élt a házaspár, de hivatalosan még nem váltak el. Gyermeük is született, Klára, aki felnőttként az Amerikai Egyesült Államokban lett színésznő, ahova édesanyjával – még az első világháború kitörése előtt – emigráltak. Keleti Juliska Amerikában is karriert tudott csinálni: nemcsak szinpadí sikereket aratott,⁵¹ hanem ismét „szerencsésen” házasodott, amikor 1928-ban férjhez ment E. D. Fuller ügyvédhez, aki a Warner–Quinlau olajtröszt elnöke is volt egyúttal.⁵²

Hogyan került össze Kosztolányi Dezső és az 1907-ben éppen válófélben lévő, egygyermekes anya és énekes színésznő Keleti Juliska?⁵³ „1907 nyarán Keleti Julis-

ka Budán, az Alkotás utcában lakott, ugyanabban a házban, amelyben a Sydney Carton néven írogató, korábban Oscar Wilde baráti körébe tartozó nagy különc, Rozsnyay Kálmán (1872–1948) is. [...] annyi bizonyos, [hogy Rozsnyay és Kosztolányi] 1907 nyarán már jól ismerték egymást. Összejártak. Ennek jele (s közvetett bizonyítéka), hogy Rozsnyay egyik tárcája, amelyet *Narciss* címmel a Wilde társaságában megismert Lord Douglas-ról írt, éppen június 30-án jelent meg Kosztolányi ekkori lapjában, a *Budapesti Napló*ban.⁵⁴ Ekkor még másfél évvel előtte vagyunk a nagyváradai Wilde-bemutató (*A páduai hercegnő*) okozta botránynak, valamint Kosztolányi és Rozsnyay afférjának, mely a fordítás kérdésével kapcsolatban alakult ki.⁵⁵ A szerelmi ügy lebonyolításában segédkező barát, Rozsnyay Kálmán személyéhez egyébként egy levél vezet el, melyet Kosztolányi Dezső írt hozzá. Kosztolányi azon passzusához, hogy „Ird meg, megmutatta e neked a levelemet a fekete csoda?”, Rozsnyay a következő megjegyzést fűzte: „Mahr Nándorné, Keleti Juliska, énekesnő, akivel egy házban laktam és nálam ismerte meg Kosztolányi és alaposan belebolondult.”⁵⁶

Az idézettel együtt három olyan levelet is ismerünk, amelyekben szó esik Keletiről. A Szabadkáról küldött, 1907. júliusi keltezésű levelek pontos sorrendjét a kritikai kiadás készítői állapították meg. Az ennek megfelelően elsőként keletkezett levelet Kosztolányi Horvát Henriknek címezi, és a következő bekezdésben szól szerelméről: „Egyébként most semmi újság sincs. Julie nagysádot nagy sikerek után – teljes diskreciót kérek – ott kellett hagynom. A hölgyről egyébként elárulom utólag, hogy ön igen imponált neki. Másnap meggyóna nekem, hogy a »doktor« az ő baudelairei közönyével és büszke bóktalanságával a leghelyesebb volt. Erre becsületszavamat adom.”⁵⁷ A kritikai kiadás jegyzete alapján a „Julie nagysád” megnevezés Keleti Juliskát takarja, ám a további két levél ismeretében akár az is előfordulhat, hogy egy másik nőről van szó, akit éppen Keleti miatt hagyott Kosztolányi. Az énekes-színésznőnél ugyanis nem volt teljes a siker: noha föltételezhetően lefeküdtek egymással, Keleti Juliska mégis – idő előtt, azaz még a fiatalember vágyai lecsillapultát megelőzően – kiadhatta Kosztolányi útját. Ezenkívül azt sem tudhatjuk pontosan, Keleti ismerte-e Kosztolányi akkori kompániáját. Ha egyszer Rozsnyaynak kellett közvetítenie, és még az is döcögősen ment, akkor nehéz elképzelnünk, hogy a művésznő gyakran megfordult volna a fiatalember baráti körében. Egy későbbi levél – melyet Kosztolányi föltehetően Mohácsi Jenőnek írt – alapján azonban akár azt is elképzelhetőnek tarthatjuk, hogy Keleti valóban ismert pár fiatal Kosztolányi társaságából. Ezenkívül a névazonosság miatt – „Julie” – sem vethetjük el teljesen a kritikai kiadók álláspontját.

A másik levél, amelyről érdemes szót ejtenünk, a már említett, Rozsnyaynak szóló. Ez a szöveg ugyancsak 1907 júliusában keletkezett, és egyértelmű dokumentuma a szerelem történetének. Kosztolányi soraiból kiderül, hogy éppen Keleti Juliska válaszlevelét várja, és egy kínosabb affér – esetleges „hiszti” – után vannak: „Ma reggel megkaptam a leveledet. Megértettem belőle, hogy *más levelet* nem kapok. [...] Mister, légy hozzám egészen őszinte. A földszinten⁵⁸ bizonyára nagy kacagással fogadták az én kisdéd kirohanásomat s téged biztak meg, hogy engemet hideg lepedő és bromnátrium nélkül szép szerével kiábrándítsál. Igaz? Most már csak pszichológiai szempontból érdekel az affér. Ird meg, megmutatta e neked

a leveletem a fekete csoda? [...] Tudod minden érdekel és nem is pusztán pszichológiai szempontból... [...] Pihennem kellene és érzem, nem bírok. Elöttem a szabadság és soha sem voltam inkább rab, mint ma. [...] Egyébként tiszteltem a szabádat, a pamlagokat, az íróasztalod fölött álló Wilde-képeket, az Alkotás utca köveit, az egész kedves, arhaikus Budát.”⁵⁹ A legutolsó idézett mondat arra enged következtetni: Rozsnyay kölcsönadhatta a lakását légyottra Kosztolányiéknek.⁶⁰ A többi utalásból azonban nyilvánvaló, hogy Keleti Juliska nem viszonozza olyan mértékben a „szerelmet”, mint ahogyan azt a fiatal férfi elvárná.

Gyanúnkat megerősíti a harmadik forrásértékkel bíró levél is, melynek föltételezett címzettje tehát Mohácsi Jenő. A kritikai kiadás jegyzetének föltevését részben megkérdőjelezi a levél hangneme, mely alapján talán egy még közelebbi barátjának írhatta sorait Kosztolányi: „A hölgyről most, mikor a leveletem körmölöm, semmit sem tudok. Se levél, se hír; csend, csend, csend. Bennem is csend van és savanyú, buta közöny.”⁶¹ A levélhez fűzött jegyzet arra alapozza föltételezését, miszerint Kosztolányi megígéri e barátjának, hogy segíti verseit elhelyezni „a lapban”, és a *Budapesti Napló*ban – ahol dolgozott – ezekben a hónapokban csak Mohácsitól jelennek meg költemények. Mohácsi azonban Adyval sokkal jobb kapcsolatban volt, mint Kosztolányival, így fölmerül a kérdés: miért éppen utóbbihoz fordult volna verseivel? Kosztolányi ekkoriban még két lapnál volt belső munkatárs: *A Hémél* és a *Bácskai Hírlap*nál. Ha megnézzük, hogy 1907 júliusát követően kik jelentkeznek versekkel a két nevezett helyen, akkor a *Bácskai Hírlap*ot egyből kizárhatjuk. Nemcsak azért, mert a releváns időszakban Havas Emil, Lányi Géza és Babits Mihály egy-egy versét olvassuk csak⁶² – akiknek nem írhatta ezt a levelet Kosztolányi⁶³ –, hanem azért is, mert a levél címzettje minden bizonnyal kapcsolatban állt Keleti Juliskával. Mindezt igazolja Kosztolányi sora: „Akárhogy is áll az ügy, kérlek értesíts, mit beszél.”⁶⁴ *A Hét* című folyóiratban pedig ugyancsak nem akadunk nyomára olyan szerzőnek, akivel Kosztolányi baráti viszonyban állt volna, és a versei az adott időszakban ott megjelentek volna.⁶⁵ Akár Mohácsi a címzettje a nevezett levélnek, akár nem, egy minden bizonnyal kiderül belőle, mégpedig az, hogy Kosztolányi további ostromát keményen elhárította végül Keleti Juliska: „Nekem fáj a tapintatlansága módfelett s szeretném elfeledni, hogy a szerelmesleveletem úgy eldobta, mint egy árnyékszékpapirost.”⁶⁶

Ám a levélben további megjegyzéseket is olvashatunk, melyek arra engednek következtetni, hogy Kosztolányinak nemcsak Keleti Juliskával, de még Rozsnyayval is megromolhatott a kapcsolata: „Hoske úr négy levelet irt hamarjában, melyekre én természetesen sem direkt, sem indirekte nem válaszoltam. A »lovag« nem feledkezett meg a könyvekről sem s ma már előttem fekszik Douglas – új bivalybőrötésben, új Vorsatz-papírokkal⁶⁷ – s a fekete Vénusznak szánt tiszteletpéldány,⁶⁸ melyről azt sem tudom, át fogom e adni, vagy sem. Akárhogy is áll az ügy, kérlek értesíts, mit beszél. [...] A vaginák kellemetlen illata facsarja az orrom. [...] A fekete Vénusz pedig aludjon jól, mert én is jól alszom!”⁶⁹

1907. július 7-én a *Budapesti Napló* egy három versből álló ciklust közöl Kosztolányi tollából, *Fekete Vénusz* címen.⁷⁰ Az első, *A magány papja* című darab később külön is napvilágot lát: 1909-ben *A Hét* hasábjain, 1920-ban pedig a *Kenyér és bor* című kötetben.⁷¹ Az erotikus hangú költemények a fekete misék világát idé-

zik. Ám nem a Sátánnak, hanem egy sátáni nőnek – a Fekete Vénusznak –, azaz egy ördögi femme fatale-nak hódolnak a hívek: „Gyertyaláng lobog, piros árny suhan ránk, / Asszonyok gyűlnek fekete misére, / A papod vagyok s te az éjkirálynő, / Fekete Vénusz. // Bánatom nehéz miseköntösében / Hódolok neked szomorú szavakkal, / Illatos tömjén hizelegve bódít, / Fekete Vénusz.”⁷² Az utolsó szakasz – *Táncok éjszakája* – egyenesen szadomazochisztikus jelenetet idéz, a nemiség agresszív és démoni vetületét hangsúlyozva: „Rogyó inakkal táncolunk az éjben, / Ily lázas álom nem gyötört soha. / Bús áldozattal húll könnyünk a porba, / Gázolva testünk, lelkünket tiporva / Uralkodik az éj úrasszonya. // Imádjuk őt mind titkos iszonyattal, / Láttára elsápadnak a szivek. / A kereveten ül, kezébe korbács, / Csipője lágy, szelid bokája formás, / Szemébe hűs tűz s forraló hideg. // [...] Bósz láncba fogva vágatunk előre, / Mi rettegő komor bohócai. / Szájunkba vértől tajtékzik a zablá, / Gyeplőnk kaján mosolylyal tartja-tartja / És nincs erőnk széjjelszakítani. // [...] Meg-megbicsaklunk, ám suhint az ostor / És táncolunk, loholva, balgatag. // S én a bolondok közt a legbolondabb / A trónja talpát rázom mérgesen. / [...] S eléje vágom maradék-eszem.”⁷³ A vers megjelenési időpontja és tematikája alapján joggal gyanakodhatunk arra, hogy a Keleti Juliska-szerelem motiválhatta Kosztolányi a megírásra. Lengyel András odáig jut a következtetési láncolatban, hogy Kosztolányi pszichoszexuális dinamikájának önleleplezését is meglássa a költeményben. Alábbi észrevételeivel alighanem egyetérthetünk: „Természetesen teljes félreértés volna azt föltételezni, hogy Keleti Juliska és Kosztolányi valóságos együttlétében valamiféle szadomazochisztikus aktus valósult meg: ezt a vers alapján, megalapozottan föltételezni sem lehet. De a vágy esztétikai transzformációjának módja mégis a szexuális fantázia egyik jól körülírható esetére utal.”⁷⁴

Érdemes utalnunk rá, hogy Kosztolányi költészetében már korábban is előfordult egy „fekete asszony”: az éppen akkor megjelenő *Négy fal között* című kötetben – melyből éppen Keleti Juliskának is tervezett adni – *A fekete asszony* címmel külön ciklust találunk, melynek több versét szintén közölte Kosztolányi napilapokban és folyóiratokban. Így például – a cikluscímet idéző – *A fekete asszonyhoz* című verset 1905 végén a *Bácskai Hírlapban*, vagy a később *Szeptemberben* címen a kötetbe kerülő, elsőként ugyancsak *A fekete asszonyhoz* címen hozott verset, mely 1906 júniusában volt olvasható a *Budapesti Naplóban*.⁷⁵ A költemények tematikája hasonló, mint a *Fekete Vénusz* esetében láthattuk: ezúttal is halálerotika és satanizmus jellemzi a hangnemet, valamint a femme fatale, sőt – ennek erősebb változata – a vámpírnő (vamp) motívuma is fölsejlik: „Te vagy az éjjel és az örvény, / A kárhozat és a mennyország, / Mostan lesújtasz, porba lökvén, / Majd fel-emelsz újból tehozzád. // Költészetem izzik te rajtad / Pokoli pompában, setéten, / Rubinpiros parázsos ajkad, / Mivel iszod éjjente vérem. // [...] Légy áldva, hogy lelkem gyötörted, / Te sápatag, gonosz cherubja / A szenvedésnek és gyönyörnek.”⁷⁶ Vagy másutt: „Nyomomban a fekete asszony, / A vérivó, halvány, szelíd, / Ki szép szavával ront meg itt / És csókkal öl meg játszi harcon...”⁷⁷ Hangsúlyoznunk kell, hogy a szerelem vamp tematikája divat volt a korban, és számos hazai, illetve külföldi költő művészetében is megjelenik, mint például Babits Mihály⁷⁸ vagy Baudelaire; utóbbtól pedig fordított is Kosztolányi.

A femme fatale jelenség lényegében a Lilith-mítoszhoz nyúlik vissza, és a feleségítípus (Éva) árnyoldalát, azaz a férfitől független (szabad életet élő) kurtizánt jeleníti meg. Többek között Maria Janion szerint is a századvégi feminizmus erősödése hozta magával a vamp nőalakok elszaporodását mind a képzőművészetben, mind az irodalomban: „A *fin de siècle* korában csak úgy nyüzsgöttek az irodalomban és a művészetben a végzet asszonyai. Egyesek úgy gondolták, hogy az ilyen nőszemélyben megtestesült gonosz mitologizálásának új hulláma (ez az alak még az Évát megelőző bibliai démonikus Lilithből ered) válasz volt az erősödő emancipációs törekvésekre. Egyébként ez nemcsak a férfifantázia szüleménye volt. Nők is – írónők, színésznők, »az élet királynői« – építették ezt a mitológiát, megmámorosodva az »örök asszonyiség« nevében gyakorolt hatalom látszatától.”⁷⁹ Már a romantikában is népszerű volt konkrétan a vámpírnők ábrázolása, de a fin de siècle-re jellemző femme fatale egyenesen közhellyé vált a korban. Amint például Ady Endre fogalmaz egy tárcájában: „A fatális nő francia kitalálmány, szellemes babona, nem is új és csak annak az új bizonyosága, hogy a francia lélek mindörökké romantikus marad. [...] Egyáltalában Páris szavakat és jelszavakat szeret fölujtani s az egyik legdivatosabb ige most: a Femme Fatale. [...] La Femme Fatale, valóban csak számár poéta, vagy számító, divatos conferencier mondhat ki ilyet – ma már. Baudelaire még írhatta volna, Noziére [sic!] még fölolvashatja, de ma már – hajh-hajh – nagyon megokosodtunk. Még csak nem is az asszonyt tartjuk fátumnak, hanem azt a természeti parancsot, hogy a férfinak *kell* a nő. Szóval – akármit beszélnek a feministák – a nőnek minden értéke és fatalitása is természetesen a férfiban van.”⁸⁰ Már az 1800-as évek elején megjelennek a vámpírok az irodalomban, Byron, John William Polidori, valamint Bram Stoker hatására; utóbbinak, illetve Goethének és E. T. A. Hoffmann-nak köszönhetően pedig a vámpírnők is főszerephez jutnak. Ám a 20. század eleji „reneszánsz” főként Baudelaire-hez, valamint a képzőművészetben többek között Félicien Rops-hoz köthető. A demonizált nő sztereotípiája aztán könnyen asszociáltatott a korszak rettegett betegségének, a szifilisznek a veszélyére: Rops *Mors Syphilitica* című képe például egy halálfejes, sovány kurtizánt ábrázol, amint várja vendégét.⁸¹ A belga grafikushoz és festőhöz – s egyúttal Baudelaire-hez – köthető dekadens halálerotikát szintén megtaláljuk Kosztolányi verseiben.⁸² A *Négy fal között* kötet *Szeptemberben* című darabjában például ezt olvassuk: „Midőn utolszor voltam a szobádba, / Hideg, fagyos volt az arcod, kezed [...] // Te mosolyogva mondtad: újra vért köpsz, / S már várod a halált.”⁸³ *Utolsó versek* költeményében pedig az egymással amúgy is rokon halálerotika és vampkultusz vegyülékével találkozunk: „Halott asszony az én szerelmem, / Aki nem érez és nem él, / S meredt, fehér szederjes arcán / Lebeg a hosszú szemfedél, // Magas, sötétlő sírban alszik, / S azt sem tudom, hogy merre, hol, / Éjjente, érzem, sírja terhét / Feldobja és hús könye foly.”⁸⁴ Kosztolányiról tudjuk, hogy Baudelaire-t is fordított, valamint más dekadenseket, köztük például Swinburne-t, akinek *Atalantájával* kapcsolatban Mario Praz Sade márki hatását hangsúlyozza,⁸⁵ Oscar Wilde-ot, akinél szintén központi szerephez jutnak a byroni ihletettséggű démoni hősök, vagy éppen Gabriele D’Annunziót, akinek művei (többek között) ugyancsak femme fatale-jairól híresek. Sőt, Kosztolányi nemcsak fordított tőlük, hanem tanulmányokat is szentelt nekik, nem egy ízben életrajzukra is

kitérve. Meg kell még jegyeznünk: kortársai ugyancsak komoly figyelmet szenteltek ezen szerzők munkásságának, például Babits szintén fordított Baudelaire lelki rokonától, a Kosztolányi által „egészséges dekadens”-nek nevezett⁸⁶ Swinburne-től műveket.

Nem érdemes róla megfeledkeznünk, hogy Ady Endre éppen erre a szerelmi lírára célzott, amikor a *Négy fal között*-ről írt kritikájában kijelentette: „hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem”.⁸⁷ A „fekete asszony” Kosztolányi Dezsőné korábban már idézett utalása alapján – Ady állításával ellentétben – föltehetően egy prostituált lehetett: „Néhány nő is útjába kerül. [...] A »Feketeasszony«, a »Sárgabajú nő« s a többi körüti és körütkörnyéki olcsó démon.”⁸⁸ Az Ady-kritika 1907. június 1-jén látott napvilágot a *Budapesti Napló*-ban, tehát megközelítőleg egy hónappal azelőtt, hogy Kosztolányinak a Keleti Juliskával való liaisonjáról dokumentumokkal rendelkezünk. A szerelem „virágzása” azonban korábbra tehető, két okból is: egyrészt a júliusi levelek már múlt időbe teszik a kapcsolat kezdetét, másrészt Kosztolányi ebben a hónapban nem Budapesten, hanem Szabadkán és Olaszországban tartózkodik. Utóbbiról a levelek keltezésén túl egy *Budapesti Napló*-beli szerkesztőségi üzenetből – mely a „Vihar” jeligéjű olvasói levélre volt válasz – is tájékozódhatunk: „K. D. ezidő szerint szabadságon van, mihelyt visszajön, értesíti önt tárcája sorsa felől.”⁸⁹ A túlfűtött versek (*Fekete Vénusz*) – melyek a *Fekete asszony*-ciklus folytatásaként, sőt akár „fokozásaként” is fölfoghatóak – megjelenése nem pusztán a szerelemmel hozhatóak tehát összefüggésbe, hanem akár egy Adynak adott válaszként is értelmezhetjük őket, Keleti Juliskával mint „hús-vér asszonnyal” a háttérükben. Akár eltöltött pár „démonibb” éjszakát Kosztolányi Keleti Juliskával, akár nem, annyit leszögezhetünk: a rövid szerelmi epizódnak ugyan lehetett köze a *Fekete Vénusz* megírásához és 1907 júliusi megjelentetéséhez, ám nem feltétlen ez volt az elsődleges és egyedüli motivációja.

Az, hogy rövid epizódról beszélhetünk, nemcsak Kosztolányi levelei alapján tudható, hanem a *Budapesti Napló*-nak a *Színház, művészet* rovatában megjelent cikkeiből is rekonstruálható.⁹⁰ 1907. július 2-án *Keleti Juliska Budán* címmel rövidebb tudósítás jelenik meg arról, hogy a művésznőt Krecsányi Ignác – aki az állandó budai nyári játékhely megteremtésében vállalt úttörő szerepéről volt híres – vendégszereplésre kérte föl a Budai Színkörbe. A színésznő művészetének méltatására is kitérő sorok szerzőjeként Kosztolányit sejtethetjük: „Keleti Juliska két év óta vált meg a színpadtól zajos tapsviharban. Most a színpad újra visszaköveteli magának ezt az igazán temperamentumos színésznőt, aki az operettszínpadra is mindig izlést, intelligenciát, igazi művészetet hozott. Két kedves operettben, a »Suhancban« és a »Drótostót«-ban fog fellépni e hónap közepén. Ezek a vendégszereplések a nyárnak művészi eseményei lesznek.”⁹¹ A tudósítás ugyan rövid, ám – egyetértünk a cikket ugyancsak idéző Lengyel Andrással abban, hogy – kellő reklámértékkel bírhatott, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy Keleti épp hosszabb szünet után kívánt *visszatérni* a színpadra. Ezt követően több ízben is említik nevét a rovatban, az egyes föllépéseiről hírt adva, de sehol sem találjuk nyomát különösebb dicséretnek vagy erősebb hangsúlynak.⁹² Az azonban már „beszédesebb”, hogy a Faludi Sándor által vezetett Modern Színház Cabaret-nek – a Bonbonnière „ellenkabaréjának”, melyet szűk egy évvel később (1908 augusztusában) éppen

Nagy Endre fog átvenni – megnyitó előadásáról szóló tudósításában Kosztolányi egyáltalán nem említi Keleti Juliskát. Sem nevét, sem produkcióját nem hozza szóba, pedig a nem sokkal korábban még csak „Fekete Vénuszként” becézett művész nő is föllépett azon az estén, azaz 1907. október 11-én.⁹³ Zerkovitz Béla *Limonádé* című szerzeményét énekelte, az este hetedik műsorszámaként.⁹⁴ Az október 13-án napvilágot látott, D. szíglával jegyzett szövegben a következőket olvassuk: „a budapesti ember annyira megkivánja a cigaretta és piccolo mellé az élcet, a kedélyt és a művészetet, mint a mindennapi kenyeret. [...] *Pálmay* Ilka népszerűségének, szépségének, művészetének verőfényében tündöklött. A tegnapi est azonban *Medgyaszay* Vilmáé volt. [...] A szűk, fényes színházacska *Medgyaszay* énekszámait után valósággal dörgött az ujjongó tetszés-lármától. [...] Ebből a tetszésből bőven kijutott *Vörös* Lidynek is, egy teljesen ismeretlen színésznőnek, aki készen, merészen ugrott a színpadra és a művészet kellős-közepébe.”⁹⁵ Láthatjuk tehát, hogy Kosztolányi az ünnepektől dívák mellett még egy „teljesen ismeretlen” színésznőt is inkább dicsért és emlegetett, mint Keleti Juliskát. Az énekesnőnek egyébiránt nem sokkal később magánéleti botrányáról is volt alkalma tudósítani a lapnak: Máhr Nándor, a váló férj ugyanis úgy megfenyegette egykori kedvesét – tehetetlen dühében gyilkossággal rémisztgette –, hogy a nő följelentést tett a rendőr főkapitányságon.⁹⁶ Ehhez a történethez – akárcsak a róla szóló híradáshoz – azonban Kosztolányinak már nem sok köze lehetett.

(folytatjuk)

JEGYZETEK

A szerző 2015-ben az NKA alkotói támogatásában részesül.

1. Heinrich Gusztáv irodalomtörténész, egyetemi tanár. Lásd még a *Kosztolányi Dezső egyetemi évei* (folyóiratban: „*miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?*”) című fejezetet.

2. Kosztolányi Dezső [a továbbiakban: KD] levele Brenner Józsefnek [Csáth Gézának], Budapest, 1903. szept. 25., in *Kosztolányi Dezső Levelezése 1. 1901–1907. Kritikai kiadás*, szerk. Buda Attila, s. a. r. Buda Attila – Józán Ildikó – Sárközi Éva, Pozsony: Kalligram, 2013, 56–57. [a kötet a továbbiakban: KDL1]

3. KDL1, 57. A kritikai kiadásból idézett levelek szövegénél – az olvasás könnyítése végett – elhagytam a szövegkritikai jeleket (így az többi törlésre került szavakat is), és csak a legvégső változatot hozom.

4. KD levele Juhász Gyulának, Szabadka, 1904. dec. 29., in *KDL1*, 309. Nóra: Tichy Margit; Schmidt Erzsébet: (1884–) bölcsész, az *Egyetemi Lapok*ban és a *Virágfakadás*ban jelentek meg írásai, Oláh Gábor szerelme volt, később Iványi Bertalanhoz ment feleségül; Elefánt Olga: (1886–) Toldy Ferenc unokája, az egyetemi évek alatt Juhász Gyula szerelme. Miután utóbbi befejezte tanulmányait, Elefánt lett a Négyesy-szemináriumok titkára. Payr Hugóhoz ment feleségül, az Iparművészeti Múzeumnak lett munkatársa, 1908-ban pedig *Tér és testtömeg az építészetben* címmel könyvet is kiadott. Az adatok forrása: Belia György: Jegyzetek a levelekhez, in Juhász Gyula *Összes Művei. Levelezés I. 1900–1922*, s. a. r. – –, Budapest: Akadémiai, 1981, 359–360. [a kötet a továbbiakban: JGYL1]

5. KD levele ifj. Kosztolányi Árpádnak, [Budapest, 1903. szept. 26. körül], in *KDL1*, 60–61.

6. „A szép szökés nem volt ott s én a falaknak, (mert több lány nincs csak ő) deklamáltam szerelmi dörgedelmeimet. Dejszen csak ragadjam ezt a nőtén bestiát remegő térdeim közé, Shakespearek nemzek vele!...” – KD levele Brenner Józsefnek [Csáth Gézának], [Budapest], 1903. okt. 4., in *KDL1*, 78.

7. KD levele Brenner Józsefnek [Csáth Gézának], Budapest, 1903. okt. 11., in *KDL1*, 82.

8. KD levele Juhász Gyulának, [Szabadka, 1904. júl. 9–17. között], in *KDLI*, 116–117. A leírásból nem egyértelmű, hogy szabadkai „arcokról” beszél-e KD, vagy budapestiekről, köztük épp Tichyről. A leírás alapján („fehér, hideg arc”) a *JGYLI* sajtó alá rendezője arra jutott, hogy Tichyről van szó. A *KDLI* is átveszi az információt, de jelzi annak bizonytalanságát, hivatkozván a Babits–Juhász–Kosztolányi levelezés vonatkozó jegyzetére. Vö. *JGYLI*, 355; *KDLI*, 119; Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése, s. a. r. Belia György, Budapest: Akadémiai, 1959, 247.

9. Perepatitsnak számos – főként a *Századok* hasábjain publikált – recenzióján túl egyetlen jegyzett művéről (a disszertációjáról) tudunk: A magyar művelődés I. Ferdinánd korában, Budapest: Pátria, 1902. Vö. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái, X. köt., Budapest: MTA (Hornvánszky Viktor Könyvkereskedése), 770.

10. Perepatits István: [Tichy Margit], *Századok*, 1912, 466. [Történeti irodalom rovat]

11. KD levele ifj. Kosztolányi Árpádnak és Brenner Józsefnek [Csáth Gézának], [Budapest, 1903. nov. 10.], in *KDLI*, 84.

12. Vö. a levélhez tartozó jegyzete a kritikai kiadásnak: *KDLI*, 86.

13. Szinéry Dezső: Makai Emil. 1871 [1870!]–1901, *Előre*, PIM Kézirattára, Gy. n. sz.: 2007/51/8. Lásd még „Az iskolában hatvanan vagyunk” című alfejezetet is.

14. Oláh Gábor levele Juhász Gyulához, [Debrecen], 1905. szept. 19., in *JGYLI*, 77.

15. Császtvay Tünde: Előszó, in *Éjjeli lepkevadászlat. Bordélyvilág a történeti Magyarországon*, szerk. – –, Budapest: Osiris, 2009, 7.

16. A füzetben utóbb beragasztott részek is szerepelnek, valamint több visszaemlékezés, nem egy ízben keltezéssel ellátva. Lelőhelye: MTAKK, Ms 4611/1.

17. Kosztolányi Dezső: Napló 1933–34, in – –: *Levelek – Naplók*, összegyűjt., s. a. r., jegyz. Réz Pál, Budapest: Osiris, 1998, 819. [a továbbiakban: Napló 33–34]

18. KD levele Csáth Gézának, [Szabadka, 1906. márc. 2.], in *KDLI*, 466.

19. KD levele Lányi Hedvának, [Budapest, 1908. jan. 14. körül], in – –: *Levelek – Naplók*, összegyűjt., s. a. r., jegyz. Réz Pál, Budapest: Osiris, 1998, 143. [a kötet a továbbiakban: KDL-Réz] A datálásnál a következő kiadvány közlését is figyelembe vettem: Dér Zoltán: Fecskelány. Dokumentumregény, Újvidék: Forum, 1985. [a továbbiakban: Fecskelány]

20. Tábori Kornél – Székely Vladimír: Az erkölcstelen Budapest, Budapest: A Nap Újságállalat Nyomdája, 1908, 5.

21. Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső, Budapest: Révai, 1938, 176. [a továbbiakban: Kosztolányiné]

22. Téglys-jegyzetek. Lásd még az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezet vonatkozó hivatkozásait.

23. Kosztolányiné, 151.

24. Napló 33–34, 828, 832, 836.

25. Ifj. Brenner József (Csáth Géza): Napló. 1906–1911, Dér Zoltán hagyatékából közreadja Beszédes Valéria, Szabadka: Életjel, 2007, 21.

26. 1906. ápr. 28., in ifj. Brenner (Csáth), i. m., 71.

27. 1907. márc. 13., in ifj. Brenner (Csáth), i. m., 104.

28. Tudomásom szerint már a PIM Kézirattárában található egy olyan – egyelőre kiadatlan – napló is, amelyben kizárólag a nemi életének eseményeit örökítette meg, ábrákkal illusztrálva.

29. Beszédes Valéria: Utószó, in ifj. Brenner (Csáth), i. m., 208.

30. Császtvay, 2009, i. m., 8.

31. Lásd Doros Gábor munkáit a témában. Pl. Doros Gábor: A nemi egészségügy problémái, előszó Scholtz Kornél, Budapest: Országos Közegészségügyi Egyesület, 1928.

32. „Kosztolányi Dezső az Előre forgótőkéjének felhasználása árán ismerte meg a szerelmet, mert az egy forint ötven krajcárt kitevő tiszta vagyont egy szőke démonnal feláldozta a szerelem oltárán. [...] az öreg Wilhelm bácsihoz, a háziiorvoshoz, ő egyedül szaladt fel ijedten [...] a kedves, jó, öreg orvos nagyot nevetett, amikor a pácienszt megvizsgálta, megállapította, hogy egyszerű bolhacsípés az, amiből a gyermeki képzelet vérbaj-elefántot csinált.” – Fenyves Ferenc: Még egyszer elmondom... Fenyves Ferenc írásai, Szabadka: Minerva, 1938, 180–181. Lásd még a „*Már néha gondolok a szerelemre*” című alfejezetet is.

33. Az első világháborús katonák körében egyenesen előírás volt a szublimátos oldattal való fertőtlenítés, hogy a szexuális kalandokba bonyolódó legénység egészséges maradjon. Vö. Babucs Zoltán: Védekezés a nemi betegségek ellen a magyar hadseregben (1920–1945), <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=12525>.

34. Jász Dezső: Hasznok és keserőségek. Egy szabadkai gimnazista század eleji naplója. 1908–1910, közreadja Dér Zoltán, Szabadka: Életjel, 2001, 131.

35. KD levele Csáth Gézáknak, [Budapest, 1908. tavasz], in *KDL-Réz*, 156.

36. Lásd a következő, „*Fecskelány*” című alfejezetet.

37. „Ezek olyanok, akik a kéjelgést keresetszerűen üzik, de nem kizárólag ezzel foglalkoznak. Orfeum-énekesnők vagy színésznők, bolti leányok, varróleányok, végre férjes asszonyok és szüleiknél lakó leányok.” – Fényes László: A társadalom és a nemi kérdés, Budapest: Molnárak Lapja Könyvnyomdája, 1907, 107.

38. „Királylánynak kötök ma csokrot, [...] // Haragvó rózsákkal verekszem / És vérrel áztat száz hazugság. / Cirógatnak virágos ágak, / Alattomos, gonosz cicuskák, [...] // [...] Karmolnak égő rózsakörmök, / A földre vág egy gúnyos ördög. // [...] Belém hasít a tearózsa, / Akár a tigris szörnyű karma, / Megyek előre zúzva, marva. // [...] De te ne félj, aludj csak, édes, – / Fehér ágyban fehérítő rózsá! – / A te csokrod hajnalra kész lesz.” – Kosztolányi Dezső: Rózsaszüret, in – –: *Mágia*, Békéscsaba: Tevan, 1912, 68–69. Megjelenési adatai *A Hétköznapokban*: Kosztolányi Dezső: Rózsaszüret, *A Hét*, 1908. júl. 12., 442.

39. KD levele Csáth Gézáknak, [Budapest, 1908. tavasz], in *KDL-Réz*, 155–156.

40. „A bordéllház tulajdonosa, mielőtt valamely nőt bár honnan házához venne, köteles őt mindennek előtt orvosilag megvizsgáltatni, hogy részére egészségi bizonyítványt, ez után a főkapitányság elébe állítani, hogy személyére türelmi bárccát szerezzen. [...] A bordél tulajdonos köteles naponta reggeli órában, az orvosi vizsgálat napjait kivéve, hölgyeit megvizsgálni, és ha betegséget gyanítana, a városi orvosnak azonnal jelentést tenni, a nőt pedig az orvosi vizsgálat megtörténteig férfi érintkezésétől eltiltótatni.” – Bordéllházak- és kéjhölgyek iránti szabályrendelet, 1874. Idézi: Császavay, 2009, i. m., 212.

41. „A bárcczás nőknek három osztályuk van: a bordélyháziak, a magánbárcczasok és a futóbárcczasok. Ami rendőri szempontból egyenlővé teszi őket: az a hetenkint kétszer való rendőrorvosi vizsgálat.” – Fényes, 1907, i. m., 105.

42. Kosztolányiné, 176.

43. Kosztolányi Dezsőné szóbeli közlése alapján. A történetet már özvegyként, budapesti társaságokban, többeknek is elmesélte.

44. [Szerző nélkül]: Magyar Színház, *A Hét*, 1903. nov. 22., 769.

45. Vö. Alpár Ágnes: A fővárosi kabarék műsora 1901–1944, Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1978, 44–48. [a továbbiakban: Alpár-kabaré]

46. Vö. Alpár-kabaré, 33–36.

47. Ady Endre: Nagy Endre fóruma, *Nyugat*, 1912. aug. 1., 230.

48. Nagy Endre: A kabaré regénye, Budapest: *Nyugat*, 1935, 121–122.

49. Vö. Alpár-kabaré, 75.

50. Kosztolányi Dezső: Nagy Endre, *Nyugat*, 1931. máj. 1., 581–582.

51. Különböző magyar társulatokkal lépett föl, mint a New York-i Magyar Színtársulat, a New York-i I. Rákóczi Kuruc Férfi és Női Betegsegélyező Egylet, a Magyar Nemzeti Színház (Cleveland), Páldy Margit Színtársulata és Békeffy László Pódium Színpada. Az előadásokról hírt adott az *Egyetértés* (1913), az *Amerikai Magyar Népszava* (1914), a *Szabadság* (1915), illetve a Göndör Ferenc szerkesztette *Az Ember* is (1934, 1939, 1941, 1951). Az egyes tudósítások adatait lásd bővebben: Bodó Ibolya: Amerikai magyar színjátszás. Adattár. 1869–1970, Budapest: Argumentum Kiadó–OSZK, 2001. A forrást Gajdó Tamás ajánlotta figyelmembe, akinek ezúton is köszönetet mondok.

52. Az adatok forrása: Magyar Színművészeti Lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája, II. köt., szerk. Schöpflin Aladár, Budapest: Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet, 1929[–1931], 398.

53. Az esetet Lengyel András tárta föl részletesen, így a továbbiakban főként az ő általa is hivatkozott forrásokra támaszkodom: Lengyel András: Kosztolányi „fekete Vénusz”-a, *Híd*, 2010/nov., 3–14.

54. Lengyel, 2010, i. m., 6. A Lengyel András által hivatkozott cikk adatai: Sydney Carton [=Rozsnyay Kálmán]: Narciss. A *Budapesti Napló* eredeti tárcája, *Budapesti Napló*, 1907. jún. 30., 2–3.

55. Lásd az előző fejezet *Műfordítások az indulás éveiben* című alfejezetét.

56. KD levele Rozsnyay Kálmánnak, Szabadka, 1907. júl., OSzK Levelestár. És: in *KDLI*, 657–658.
57. KD levele Horvát Henriknek, Szabadka, [1907. júl.], in *KDLI*, 654.
58. Mahr Nándor és Keleti Juliska Rozsnyayval egy házban, a földszinten laktak.
59. KD levele Rozsnyay Kálmánnak, Szabadka, 1907. júl., in *KDLI*, 657.
60. Ugyanerre a következtetésre jut Bíró-Balogh Tamás is. Vö. Bíró-Balogh Tamás: A Holnap társaság „botránys” kültagja. Rozsnyay Kálmán Nagyváradon, *Tiszatáj*, 2008/nov., 119.
61. KD levele Mohácsi Jenőnek [?], Szabadka, 1907. júl., in *KDLI*, 660.
62. Havas Emil: Csókok éjszakája, *Bácskai Hírlap*, 1907. júl. 11., 3; Lányi Géza: Mondschein-szonáta. Finale, júl. 28., 2; Babits Mihály: Házi mulatság, aug. 25., 1.
63. Ketten közülük szabadkaiak voltak, tehát nem volt szükségük Kosztolányi közvetítésére. Babitscsal pedig akkortájt szintén váltottak levelet, melynek tartalmához nem igazodik a föltevés szerint Mohácsinak írt dokumentum.
64. KD levele Mohácsi Jenőnek [?], Szabadka, 1907. júl., in *KDLI*, 660.
65. A szóba jöhető időszakban – tehát 1907 júliusa és szeptembere között – az alábbi szerzőktől olvashatunk verseket *A Hét* hasábjain: Barcsai Géza, Emőd Tamás, Faragó József, Kaffka Margit, Pásztor Árpád, Rudnai Győző, Szép Ernő, Telekes Béla.
66. KD levele Mohácsi Jenőnek [?], Szabadka, 1907. júl., in *KDLI*, 660.
67. Rozsnyay a *Budapesti Napló*-ban közzétett tárcájában utal is ezekre a kiadványokra, megjegyezvén, hogy Kosztolányi fordított is belőlük néhány verset: „Két parányi könyv dokumentálja a Wilde Oszkár barátjának költői talentumát. A költő megküldte nekem is: pompás pergament kötések; díszei könyvespolcomnak. (Kosztolányi Dezső fordított le belőlük néhányat nagyon szépen.)” – [Rozsnyay], 1907, i. m., 2.
68. A *Négy fal* között első kiadása.
69. KD levele Mohácsi Jenőnek [?], Szabadka, 1907. júl., in *KDLI*, 660.
70. Kosztolányi Dezső: Fekete Vénusz. I. A magány papja, II. Zsoltár, III. Táncok éjszakája, *Budapesti Napló*, 1907. júl. 7., 2–3.
71. Kosztolányi Dezső: A magány papja, *A Hét*, 1909. máj. 2., 297; in *Kenyér és bor. Új versek*, Békecsaba: Tevan, 1920, 73.
72. Kosztolányi Dezső: Fekete Vénusz. II. Zsoltár, *Budapesti Napló*, 1907. júl. 7., 2.
73. Kosztolányi Dezső: Fekete Vénusz. III. Táncok éjszakája, *Budapesti Napló*, 1907. júl. 7., 2–3.
74. Lengyel, 2010, i. m., 8.
75. A teljesség igénye nélkül néhány példa: Kosztolányi Dezső: A fekete asszonyhoz, *Bácskai Hírlap*, 1905. dec. 24., 15. [„I. Ki vagy te?”; „II. Még mostan is szeretlek.”; „III. Bus látományok, nagy, fehér nők”; a *Négy fal között* első kiadásában az I–II: *Utolsó versek*; III: *Viziók*]; A fekete asszonyhoz, *Bácsországi*, 1905. júl. 23., 5. [„Virágos arcú lányseregbe”; az első kiadásban azonos címen, római I-es számmal jelölve]; A fekete asszonyhoz, *Budapesti Napló*, 1906. jún. 10., 2. [az első kiadásban: *Szeptemberben*, a további kiadásokban: *Fekete asszony*]; Kosztolányi Dezső: A fekete asszonyhoz, *Budapesti Napló*, 1906. szept. 23., 2. [az első kiadásban azonos címen] Lásd bővebben: Forrásjegyzék 1–5. Fölhasználtam továbbá Zákány-Tóth Péter *Cikluskonkordanciák* című munkaanyagát is.
76. Kosztolányi Dezső: A fekete asszonyhoz, in – –: *Négy fal között*, Budapest: Pallas, 1907, 69, 71. [a kötet a továbbiakban: NFK1]
77. Kosztolányi Dezső: Utolsó versek. III, in *NFK1*, 78.
78. „A sápadt, vérvivő leányok / keringenek szivem körül; / zsinet fonnak zabolának – / hajrá! a Sátán úgy örül! // [...] »Elég ti létlen boszorkányok! / vad semmi! vampir-elmerajz! / Lelkem tinektek zárva; nálam / a titkos kulcs; az égi pajzs.«” – Babits Mihály: Vérvivő leányok, in – – *Összes versei. 1902–1937*, Budapest: Athenaeum, [1937], 51.
79. Janion, Maria: Vámpiriáda, in – –: *A vámpír. Szimbolikus biográfia*, ford. Babits Mihály et al., Budapest: Európa, 2006, 202.
80. A[dy]. E[ndre]: La Femme Fatale, *Pesti Napló*, 1909. febr. 17., 6–7.
81. A démoni (sátáni) nő archetípusáról és művészetekbeli megjelenéséről lásd még: Janion, i. m. és: Praz, Mario: La carne, la morte e il diavolo nella letteratura romantica, Firenze: Sansoni, 1948.
82. Itt jegyezzük meg, hogy Kosztolányi lefordította többek között Baudelaire *Épitáfium* című versét is, melyet szerzője épp Rops-nak ajánlott. Vö. Baudelaire, Charles: Épitáfium, in Kosztolányi Dezső: *Tinta*, Gyoma: Kner, 1916, 83.

83. Kosztolányi Dezső: Szeptemberben, in *NFKI*, 73.
84. Kosztolányi Dezső: Utolsó versek. II, in *NFKI*, 78.
85. Praz, 1948, i. m., 222–225.
86. Vö. Kosztolányi Dezső: Swinburne, *Nyugat*, 1908. dec. 1., 446–447.
87. Ady Endre: „Négy fal között”. Kosztolányi Dezső verses könyve. A *Budapesti Napló* eredeti tárcája, *Budapesti Napló*, 1907. jún. 1., 2.
88. Kosztolányiné, 176.
89. [Szerző nélkül]: Szerkesztői üzenetek. Vihar, *Budapesti Napló*, 1907. aug. 17., 12. Vö. még: Lengyel, 2010, i. m., 10.
90. A *Budapesti Napló* színházi rovatában megjelent szövegekre Lengyel András tanulmánya hívta föl a figyelmem. Vö. Lengyel, 2010, i. m. Az ott hivatkozott és az életrajzban is idézett cikkeket az elsődleges forrás alapján hozom.
91. [Szerző nélkül]: Keleti Juliska Budán, *Budapesti Napló*, 1907. júl. 2., 11. Lásd még: Lengyel, 2010, i. m., 7.
92. Pl. [Szerző nélkül]: Ujházi Ede a Városligeti Színházban, *Budapesti Napló*, 1907. aug. 25., 12; [Szerző nélkül]: Király Színház, szept. 15., 9. Utóbbi Lengyel András hangsúlyosabbnak véli (Lengyel, 2010. i. m., 11.), ám Ferenczy Károly neve is előkelő helyen szerepel a tudósításban, valamint a rovatban még Fedák Sári és Küry Klára is külön említést kap, így a nevezett hírt nem tárgyalom külön az életrajzban.
93. Az eredetileg október 1-jére tervezett indulásról ugyancsak hírt adott a *Budapesti Napló* színházi rovata, Keletit mindössze felsorolás szinten említve: „Már az első esték műsorán szerepel *Molnár* Ferenc vigjátéka, *Szomabázy* István életképe, *Heltai* Jenő operettje, amelynek zenéjét *Szirmai* Albert, a Kabaret karmestere írta. [...] a személyzet lajstromában ugyanis oly ragyogó nevek találhatók, amilyen a *Pálmay* Ilkái és a *Meldgyaszay* Vilmaé. A tagok közt vannak továbbá Tomay Jancsi, *Keleti* Juliska [...]” – [Szerző nélkül]: Modern Színház (Cabaret.), *Budapesti Napló*, 1907. szept. 24., 11.
94. A részletes műsort lásd: Alpár-kabaré, 43–44.
95. D.: Modern Színház-Kabaré, *Budapesti Napló*, 1907. okt. 13., 8–9.
96. [Szerző nélkül]: Egy budapesti regény. A színész és váló férje. Máhr Nándor lelövésével fenyegette Keleti Juliskát, *Budapesti Napló*, 1907. okt. 20., 10.

HÁY JÁNOS

Balassi Bálint

Abban a korban született, amelyben minden fiú születni akarna. Amikor nem virtuális és szilikon figurák harcoltak egymással egy képernyőn, hanem hús-vér emberek, amikor egy összecsapásban számított a személyes helytállás, bátorság, ügyesség, amikor még nem a harcászati eszközök technikai fejlettsége döntötte el a küzdelmet. Olyan kor volt ez, amit legendássá tett a nemzeti emlékezet, amire úgy gondolunk vissza, mint egyértelműsége, hogy ott áll a török, s vele szemben a magyar, a török a rossz, a magyar a jó. Az egyszerű jó és rossz világa ez, az igazi hősiesség ideje, akárcsak a mesékben, de itt mégis voltak valódi emberek, valódi helyszínek, s az egész mégsem az erencian túl és az üveghegyeken túl zajlott, hanem épp ott, ahol mi is élünk.

52

Buda elfoglalása (1541) és az egri csillagok után (1552) vagyunk. Ekkor volt kiépülőben a végvárrendszer, s épp egyikben e várak közül, a bányavárosokat védő Zólyomban született hőstünk 1554. október 20-án. Balassa János, a törökverő apa